

Савицька Н. Л.

д.е.н.,

професор кафедри економічної теорії та права,

Харківський державний університет харчування та торгівлі

ОСВІТА І ГОСПОДАРСЬКИЙ РОЗВИТОК: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ БАЗОВИХ КАТЕГОРІЙ

У статті здійснено теоретико-методологічне осмислення базових категорій взаємовпливу та взаємозв'язку освіти та господарського розвитку. Визначено поняття господарського розвитку, умови перетворення освіти у сферу господарського розвитку, наведена характеристика освітніх послуг як продукту виробництва. Запропоновано застосування методології інституціональної теорії до аналізу економічних відносин між зовнішніми і внутрішніми стейкхолдерами сфери освіти.

Ключові слова: освіта, господарський розвиток, сфера освіти, освітні послуги, університет, стейкхолдери.

Постановка проблеми. Сучасні високо-динамічні трансформації господарської практики, пов'язані з розвитком економіки знань та інновацій, неоіндустріалізацією, тенденціями гуманізації, інтелектуалізації та екологізації суспільного виробництва, а також відповідними змінами на глобальних ринках, зумовили зростаючу роль освіти, знань та якісних характеристик людини у забезпеченні достатнього рівня конкурентоспроможності будь-якого суб'єкта економічної діяльності та необхідного рівня життя населення. Різниця в якості освіти та доступі до неї визначає глобальні, регіональні та локальні когнітивно-інформаційні розриви, тобто, сучасний профіль стратифікації національних економік. Зростаюча соціально-економічна роль освіти, перетворення її із кінцевої ланки передачі готової інформації та знань у сферу безперервної генерації знань та галузь національної економіки актуалізують завдання теоретичного осмислення механізмів взаємного впливу освіти та господарського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль та значення освіти в економічному зростанні досліджено у працях фундаторів економічної теорії У. Петті, А. Сміта, що одержало подальший розвиток у концепціях зарубіжних учених: ендогенного науково-технічного прогресу (Е. Денісон, Р. Лукас, Г. Менк'ю, П. Ромер, Е. Фелпс), людського капіталу (Г. Беккер, М. Блауг, Дж. Мінсер, Т. Шульц), виробничої функції освіти (У. Дойл,

Д. Монк, Дж. Феріс); розвитку знання як економічної категорії (Т. Веблен, П. Девід, П. Дракер, Г. Саймон, Ф. Тейлор та ін.). Пострадянські дослідники (Л. Абалкін, О. Бузгалін, Ю. Васильчук, Б. Генкін, О. Добринін, С. Дятлов, В. Іноземцев, Р. Капелюшников, Г. Клейнер, В. Коган, Д. Ліхачов, Д. Львов, В. Макаров, В. Марцинкевич, Р. Нуреєв, В. Радаєв, І. Розмаїнський, О. Суббето, І. Соболева, Б. Юдін та ін.) аналізують вплив освіти на продуктивність праці, економічний розвиток та доходи працівників.

Вітчизняними науковцями феномен освіти досліджується в аспекті: основного чинника формування людського капіталу за умов розбудови «нової економіки» (В. Базилевич, В. Геєць, А. Гриценко, А. Колот, В. Семиноженко, В. Тарасевич та ін.); як індикатор оцінки господарського розвитку (С. Бандур, Е. Лібанова, О. Палій, Л. Яковенко); як фактор впливу на рівень доходів населення (Д. Богиня, О. Грішнова, В. Куценко, С. Тютюнникова та ін.); аналізу моделей освітньої системи (В. Нікітін, І. Тимошенко та ін.); питань фінансування сфери освіти (Є. Бойко, І. Вакарчук, А. Даниленко та ін.).

Формування цілей статті. Економічна наука довгий час виходила з екзогенної заданості цих чинників та спрямованості розвитку на економічне зростання шляхом застосування технологічних досягнень для підвищення рівня добробуту. В умовах формування економіки знань як особливої форми господарського розвитку із зростаючою роллю людини, всього спектру її якостей як суб'єкта не лише економіки, але й суспільства, духовне виробництво включається в предметне поле її дослідження. Актуальність теми дослідження зумовила його цільову спрямованість – опрацювати теоретико-методологічні засади взаємозв'язку освіти і господарського розвитку.

Вклад основного матеріалу. В умовах формування глобальної економіки знань та інновацій Україна зіткнулася зі складним завданням збереження та розвитку людського потенціалу, ключовою складовою якого є якісна освіта як сегмент креатосфери [1] – тобто сфери відтворення людського потенціалу. Зміна предмету праці із зовнішніх щодо людини об'єктів на внутрішній – її свідомість – визначає магістральну тенденцію сучасного цивілізаційного розвитку. В економічній теорії освіта традиційно розглядалася як елемент духовного виробництва, передумова матеріального виробництва та соціальний інститут, який забезпечує процес соціалізації індивіда. За нових умов наукові знання та унікальні навички їхніх носіїв стають ключовим чинником зростання суспільного виробництва, джерелом забезпечення доходів та нової якості господарського розвитку, в результаті чого освіта перетворюється у сферу господарського розвитку.

Господарський розвиток розглядається нами як процес розгортання/синтезу синкретичної потреби-здатності людини до творчого оновлення форм господарства, що супроводжується зростанням всезагальності зв'язків суб'єктно-об'єктної та суб'єктно-

суб'єктної взаємодій, їх якісними змінами, формуванням відповідних структур та суб'єктів розвитку, які забезпечують нарощення людського потенціалу та якості життя [2, с. 45]. У суспільному розвитку наука, мораль і духовні цінності завжди мали значення його детермінант, а з філософської точки зору свобода, знання та демократія становили остов фундаментальних цілей розвитку. Спрямованість на домінування будь-якої сфери суспільного виробництва деформує загальний результат, тому слід комплексно досліджувати господарство як єдність матеріального та духовного.

Виходячи із емпіричних та теоретичних передумов, викладених вище, дослідження взаємозв'язку та взаємовпливу освіти і господарського розвитку доцільно проводити, синтезуючи два ракурси розуміння освіти як галузі національного господарства, так званої економіки освіти, тобто процесу ефективного функціонування університетів – специфічних господарських структур, що надають освітні послуги, та як ресурсу суспільного відтворення – результату здобуття освіти, що проявляється у знаннях та компетенціях людини, якостях робочої сили, людському капіталі, інтелектуальному потенціалі, економічній культурі, соціалізації особистості та створенні суб'єктного потенціалу. За сучасних умов формування соціально-економічного прогресу можливе на основі цілісного бачення освіти як сфери господарського розвитку, тобто єдності процесу і результату. Відповідно до такої позиції, освіта є соціально-економічним явищем і процесом, визначальним фактором відтворення людського потенціалу суспільства та зростання ефективності суспільного виробництва, ключовою сферою, що визначає всі напрямки суспільного розвитку: соціально-економічний, техніко-технологічний, політичний, духовний, культурно-інституціональний тощо.

У визначенні функцій освіти виділяють два підходи: економічний та соціологічний. Перший розглядає освіту як джерело економічного зростання (через підвищення якості робочої сили та продуктивності праці) і оцінює її з позицій економічної ефективності. У такому руслі розглядаються інвестиційна та сигнальна функція освіти. Перша ґрунтується на теорії людського капіталу Г. Беккера, Т. Шульца [3, 4], який включає в себе здібності, знання, вміння, компетенції, властиві індивідам. Виявлення головної функції освіти, відповідно до теорії людського капіталу, пов'язано з прийняттям рішення індивідом щодо інвестування в розвиток навичок, умінь і отримання знань з метою одержання у майбутньому більш високого доходу. Альтернативою теорії людського капіталу є концепція, яка відводить освіті роль сигналу на ринку праці. Функція освіти полягає не стільки у розвитку здібностей, навичок і умінь учнів, скільки в тому, що вона допомагає людині подати сигнал роботодавцю про свої можливості і здібності.

Соціологічний підхід розглядає питання соціалізації індивіда в суспільстві, відповідними функціями освіти є: трансляція культури, знань та навичок, системи цінностей

у свідомість людини; соціальний контроль. Школа, національна система освіти в цілому покликані виконувати функцію «ціннісного успадкування» (за О. Субетто [5]), і відповідно – формування «адекватної» людини як суб'єкта певної соціально-економічної системи. Освіта виступає соціальним фільтром, фактором мобільності індивіда, «соціальним ліфтом», що вирівнює соціальні розриви, поряд з цим, існують гіпотези щодо протилежного значення освіти в побудові соціальної структури. Так, немарксистські погляди розглядають ідеологічну функцію освіти і пов'язані з цим інтереси правлячого класу, що становлять підґрунтя антагоністичних відносин і експлуатації. Методологія престижного споживання М. Вебера поширюється й на сферу освіти, яка стає підґрунтям соціальної диференціації та певної соціальної структури суспільства, підтвердженням привілейованого статусу внаслідок одержання високого рівня освіти, або навчання в елітному вузі, або відповідного способу життя, статусної культури [6].

На наш погляд, інтеграція економічного та соціологічного підходів до визначення функцій освіти дозволить застосувати цілісний підхід до дослідження ролі освіти в сучасній економіці. Більш того, проблема соціальної ексклюзії за ознакою якості освіти характерна як для розвинених, так і емерджентних економік, але оцінка внеску освіти в економічну віддачу буде різною. Соціальний статус людини в таких країнах визначається рівнем її освіти, високий попит на яку зумовлений можливістю одержати високі доходи та кар'єрне зростання. Розвиненість внутрішнього ринку та його запит на професіоналізм та інтелект визначає ступінь їх конвертації у доходи. Людина із однаковим рівнем освіти та досвіду в країнах Периферії буде одержувати заробітну плату в 3-8 разів меншу, ніж працюючий в США. Наукоємність виробництва передбачає все зростаючі вимоги до якості освіти, підготовки та перепідготовки кадрів, тому когнітивний розрив, що простежується на глобальному та національному рівні, зумовлюється якістю та доступністю освіти.

Економічні відносини в сфері освіти вибудовуються на основі принципів конкуренції. Продукт, що виробляється у сфері освіти, є багатогранним – це: по-перше, система знань, умінь та навичок; по-друге, сформовані компетенції фахівця; по-третє, освітні програми і технології; по-четверте, освітні послуги. Послідовно розкриємо сутність кожного елемента.

Знання як ресурс, по-перше, виступають джерелом духовного та професійного розвитку особистості працівника; по-друге – доходності та успіху індивіда, організації, національної економіки; по-третє, інструментом рефлексії, що дозволяє забезпечити гармонійні стосунки в соціально-економічних системах. Особливістю знань як ресурсу є їх відносний характер, висока мобільність, швидке старіння та плинність, неподільність, невичерпність у споживанні. У довгостроковому періоді знання можна розглядати як необмежений ресурс господарського розвитку, разом з тим у коротко- та

середньостроковому періоді рівень знань завжди обмежений. Пропозиція знань еластична, вище нуля і залежить від стану економіки, політичних і соціальних чинників. Знання мають ті ж характеристики, що й будь-яке інше суспільне благо.

Серед особливостей знання як суспільного блага слід виділити, по-перше, його неконкурентність, тобто споживання знання одним суб'єктом не заважає споживанню його іншими; по-друге, невиключеність із споживання будь-якого суб'єкта за критерієм доходу (але інші критерії теж мають суттєве значення, наприклад, когнітивні, ціннісні обмеження); по-третє, неперевантаженість, тобто відсутність межі потужності споживання, що за умов суб'єкт-суб'єктного мережного характеру комунікації не призводить до зниження корисності, яку одержують уже існуючі споживачі знань. Виділені особливості обґрунтовуються наступними властивостями знань як інформаційного ресурсу: їх дискретністю, відносністю, мережним характером, майже нульовими витратами на копіювання та зберігання. У якості суто суспільних благ виступають буденне, релігійне, загальновідоме наукове знання. Проте, як зазначалося, засвоєння, уособлення знань завжди ставить проблему когнітивно-ціннісних якостей суб'єкта освітнього процесу.

Товарні властивості знань особливі: покупці точно не знають, які знання вони набувають, а якщо цими знаннями володіють, то вже не потребують їх покупки. Більш того, знання часто бувають неявними і не піддаються вербальному опису. Це означає, що їх неможливо передати як інформацію, попередньо закодувавши або скопіювавши. Такі знання звичайно опановуються дослідним шляхом або в процесі самого виробництва. Формування професійного знання ґрунтується на загальній середній освіті, так званій формальній освіті, яка надбудовується в сучасних умовах з двох джерел: по-перше, – системи розгалуженої вищої та професійної освіти, по-друге, – системи навчання на підприємстві у вигляді тренінгів, стажування, коучингу тощо. При цьому, як свідчить досвід, головною проблемою вітчизняної вищої освіти є невідповідність структури і якості підготовки фахівців та запитів ринку праці.

Як економічне благо знання мають свій життєвий цикл, який полягає у тому, що знання, як і матеріальні товари, теж комодизуються, тобто із унікального продукту, одержаного в режимі відкриття, вони швидко стають масово-поширеними, а отже перетворюються із специфічного на звичайний продукт. Внаслідок таких властивостей знань як динамічність та відкритість для інших практик (наприклад, знання із наукового перетворюється на буденне, або одержані знання у фізиці використовуються у біології), відбувається процес перетікання суспільних в унікальні, унікальних в економічні, а у міру їх старіння знову перетворюються у суспільні. Цьому сприяє переповнення ринку

кодифіковано-об'єктивованим знанням, яке продається за нескінченно низькою ціною (так званою нульовою ціною) та відповідає поняттю «*scrap left*» – бери та присвоюй безплатно.

Основними чинниками створення економічної цінності можна вважати працю і знання, оскільки капітал утворюється як похідний від використання знань та праці, яку можна умовно представити як, по-перше, живу, що включає фізичну, інтелектуальну і підприємницькі здібності, по-друге, уречевлену, втілену в матеріальні артефакти на попередніх етапах виробництва. Знання – незамінний ресурс, його не можна компенсувати капіталом чи працею, бо їх самовідтворення ґрунтується на використанні різних форм знань, що підтверджує тезу про яскраво виражену взаємодоповнюваність знань та інших факторів виробництва.

Застосування знань для підвищення продуктивності фізичної праці забезпечило розвиток промислового капіталізму у вигляді використання «мертвого знання», уречевленого в машинах, приладах і процесах. У сучасній економіці спостерігається випереджальний розвиток живого знання в порівнянні з уречевленим. Будь-яка праця спирається на формалізовані професійні знання, придбані в навчальних закладах, сформовані на виробництві в процесі набуття досвіду, вміння та навички суб'єкта праці. За сучасних умов формалізоване знання, особливо у формі інформаційного продукту, може бути відокремлене від людського носія та практично безкоштовно розмножено в кодифікованій формі. Чим ширше воно розповсюджується, тим вище його суспільна цінність, проте, його мінова цінність у міру поширення падає, наближуючись до нуля. Іншими словами, воно стає доступним кожному в якості суспільного блага. Витрачений на працю час вже не може вважатися мірилом створеної вартості – найважливішими стають імпліцитні знання людини (невідокремлені від суб'єкта) та якість координації суб'єкт-суб'єктних відносин, тому IQ людини доповнюється і коригується EQ – психологічним, комунікативним інтелектом, якому відводиться провідна роль [2].

Виходячи з вище викладеного, система знань, умінь та навичок невіддільні від людини, отже продуктом освітньої сфери виступає підготовлений фахівець. Таке трактування продукту освітньої діяльності характерне для традиційної моделі освіти, орієнтованої на потреби індустріального суспільства із Кондратьєвським циклом зміни технологічних інновацій. Проте, відповідно до сучасних перманентно змінюваних вимог неоіндустріального виробництва, рівень фахової освіти потребує постійного оновлення, що виражається концепцією навчання впродовж всього життя, однак, її реалізація можлива лише за умови фундаменталізації освіти. Вона передбачає орієнтацію на вивчення фундаментальних законів природи, суспільства та людини, їх коеволюційний зв'язок, що дозволяє ухвалювати рішення в умовах неергодичності світу, невизначеності, кризових

ситуаціях тощо. Для вирішення таких глобальних завдань Рада Європи рекомендувала використовувати набір ключових компетенцій (пізнавального, суспільного, інформаційного характеру), що передбачає заміну вузького знаннево-орієнтованого підходу цілісним, тобто сукупності компетенцій, які належать не лише фаховим, але й іншим соціальним сферам.

Формування знань, умінь та компетенцій здійснюється відповідно до загальноосвітніх та професійних програм. Загальноосвітні програми (спрямовані на вирішення завдань формування загальної культури особистості, адаптації особистості до життя в суспільстві, створення основи для усвідомленого вибору і освоєння професійних освітніх програм і реалізуються в освіті), та професійні програми (спрямовані на вирішення завдань послідовного підвищення професійного і загальноосвітнього рівнів, підготовку фахівців відповідної кваліфікації та реалізуються в освітніх установах професійної освіти, що мають державну акредитацію) [7].

Найбільш системним та найбільш дискусійним поняттям економіки освіти є поняття освітніх послуг. Освітні послуги мають загальні властивості послуг, тобто невідчутність, невіддільність від джерела виробництва, непостійність якості, неможливість зберігання. Низький ступінь відчутності освітніх послуг проявляється в неможливості оцінки їх якості та обсягу до повного придбання. В освіті до параметрів послуг, які можна наочно представити, можна віднести освітні стандарти, навчальні плани і програми, інформаційно-методичне забезпечення, інформацію про методи, форми та умови навчання, сертифікати, ліцензії, дипломи.

Властивість невіддільності від джерела означає, що в результаті купівлі-продажу такої послуги продавець втрачає право власності на свій специфічний товар, але покупець такого права не набуває. Особливість саме освітніх послуг виявляється в тому, що початок їх споживання відбувається одночасно з початком їх надання.

Непостійність якості щодо освітніх послуг крім невіддільності від виконавця і неможливості встановлення жорстких стандартів на процес і результат надання послуги має ще одну причину – мінливість «вихідного матеріалу», тобто суб'єкта навчання – людини. З цим пов'язана і наступна властивість – неможливості зберігання освітніх послуг, що проявляється двоїсто, з одного боку, існує природне для людини забування отриманої інформації, а також старіння знань, до якого приводять науково-технічний і соціальний прогрес. З іншого – освітні послуги як нематеріальні блага, не можуть накопичуватися ні у виробника, ні у споживача, не можуть ними й перепродаватися. Разом з тим, навчальна інформація може бути частково підготовлена і зафіксована на матеріальних носіях [8].

Властивість невіддільності від джерела означає, що в результаті купівлі-продажу такої послуги продавець втрачає право власності на свій специфічний товар, але покупець такого

права не набуває. Особливість саме освітніх послуг виявляється в тому, що початок їх споживання відбувається одночасно з початком їх надання. Непостійність якості щодо освітніх послуг, крім невіддільності від виконавця і неможливості встановлення жорстких стандартів на процес і результат надання послуги, має ще одну причину – мінливість «вихідного матеріалу», тобто суб'єкта навчання – людини. З цим пов'язана і наступна властивість – неможливості зберігання освітніх послуг, що проявляється двоїсто, з одного боку, існує природне для людини забування отриманої інформації, а також старіння знань, до якого приводять науково-технічний і соціальний прогрес. З іншого – освітні послуги як нематеріальні блага, не можуть накопичуватися ні у виробника, ні у споживача, не можуть ними й перепродаватися. Разом з тим, навчальна інформація може бути частково підготовлена і зафіксована на матеріальних носіях [7].

Крім цього, освітні послуги мають і специфічні властивості. Вони належать до виду науково-педагогічної діяльності, одночасно до соціально-значущих благ (зовнішній ефект яких проявляється в тому, що всебічний розвиток кожного стає умовою всебічного розвитку суспільства в цілому) та економічних благ, попит і пропозиція яких формується на ринку.

Своєрідною рисою послуг освіти є неможливість їх безпосереднього грошового виміру, ціновий механізм часто не в змозі відбити всіх витрат на їхнє виробництво. Як правило, діяльність освітнього закладу не спрямована явно на досягнення прибутку, що не дозволяє застосувати неокласичне розуміння традиційної фірми. Множинність інтересів закладу освіти пов'язана із зростанням не лише індивідуального добробуту працівників, але й формуванням суспільного добробуту, який крім монетарної складової, включає й неекономічні складові: створення духовних цінностей, перетворення і розвиток особистості тощо. Тобто ці послуги забезпечують фундамент і реалізацію інтересів особистості, суспільства, держави в духовному та інтелектуальному розвитку, роблять внесок у створення умов для формування людського капіталу, здібностей людини до праці, чим забезпечуються потреби бізнесу на ринку праці та одночасно готують інтелектуального покупця, здатного спожити наукоємні блага, чим забезпечуються потреби бізнесу на ринку благ.

Крім цього, специфічність самого процесу надання освітніх полягає у відстроченості виявлення результативності, відносній тривалості, необхідності ліцензування, конкурсному характері відбору слухачів, обов'язкової наявності співтворчості викладача і слухача, відкритості цієї сфери для інформаційного, кадрового та іншого обміну, що задає пріоритет співробітництва та обмежує ефективність цінової конкуренції виробників, яка є відображенням когнітивної асиметрії ринку освітніх послуг.

Глибинні причини та сутнісні характеристики виробництва освітніх послуг проявляються у взаємодії в цьому процесі зацікавлених сторін (stakeholders). Теорія

стейкхолдерів або зацікавлених сторін в оригінальному варіанті представлена працями Е. Фрімена, розкриває взаємовідносини фірми з індивідами або групами, інтереси яких торкаються діяльності фірми [9]. Сучасний розвиток положень указаної теорії дозволяє розширити поле аналізу на міжфірмові утворення [10], які діють на принципах колабораційних груп односторонніх, заснованих на взаємній довірі, співпраці та співтворчості, що характерно для інтелектуальної діяльності щодо навчання, обміну знаннями, наукових комунікацій.

Для подальшого дослідження впливу освіти на господарський розвиток з позиції інституціональної теорії виділимо зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів у взаємовідносинах з університетами, які представляють модель господарської структури вищої освіти. До першої групи віднесемо: людину, сім'ю, бізнес, соціум, державу, до другої – Міністерство освіти і науки (профільне відомство), керівний склад закладу освіти, студенти, науково-педагогічний корпус. Ключовим суб'єктом сучасних освітніх відносин, на які має орієнтуватися система освіти, виступає людина, що ініціює зміни всього ланцюга виробництва освітніх послуг, від педагогічних до маркетингових технологій. Освіта стає неперервною (впродовж всього життя), повсюдною, людино-орієнтованою за сутністю та множинною за формою, що викликає оновлення форм організації навчального процесу, спрямованих на індивідуалізацію процесу навчання. Поряд з цим, всі зовнішні стейкхолдери зацікавлені в якійсь освіті, що забезпечує конкурентоздатність та суб'єктний потенціал до господарського розвитку кожного з них. Для держави вигідність якісної освіти полягає у патріотичному вихованні, компетентнісній підготовці громадян та їх толерантності, знятті соціальної напруги, подоланні проблем безробіття; для бізнесу – формуванні активного споживача на ринку благ та компетентного фахівця на ринку праці, можливість само зайнятості; для соціуму як локальної соціальної мережі – збереження цінностей мікроцивілізації, досягнення загальної мети без владних відносин тощо.

Виділяють три форми регулювання діяльності сучасних університетів: державний контроль, ринковий вплив та інституціональний самоконтроль, коли компанії самі підлаштовуються під нові тренди, наприклад, модель «академічної олігархії», що має давні традиції в Італії [11]. Сьогодні існують не тільки державні та приватні університети, державні вузи отримують гроші з недержавних джерел і взаємодіють з величезним числом приватних компаній, а приватні університети фінансуються місцевими, регіональними і державною владою. Провідні університети постійно вдосконалюють форму своєї організації, змішуючи приватні та державні форми фінансування [11].

Неефективно працюють як централізовані (командно-адміністративні), так і ринкові регулятори: зустрічаючись з однаковими зовнішніми силами, деякі університети інтенсивно

змінюються, інші змінюються лише частково, а інші – взагалі не змінюються. Найкращий верифікований результат регулювання освітньої сфери у світовій практиці має інституціональний самоконтроль, який має суттєву національну та самобутню відмінність серед сучасних університетів.

Університети взаємодіють із зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами через ринкову інфраструктуру. До неї належать ринок праці, де відбирається науково-педагогічний персонал та формується потреба бізнесу в фахівцях. Цей факторний ринок слугує сигналом для формування галузевого для освіти споживчого ринку, на якому університети знаходять своїх студентів. Ще одним галузевим ринком сфери освіти є інституціональний ринок, на якому формується і «торгується» репутація вузів, сильні позиції вузу на інституціональному ринку дозволяють йому автоматично контролювати споживчий ринок і ринок праці [11]. Перебудовуючи себе у відповідності до зовнішніх умов, університети формують свою репутацію, що визначає в якості цільової функції – максимізацією престижу. Завдяки хорошій репутації вуз приваблює та утримує адміністраторів і професорів, студентів і фінансові ресурси. Престижні університети, як правило, мають величезні бюджети, високі зарплати співробітників і високий попит з боку абітурієнтів.

Висновки. Теоретико-методологічне осмислення базових категорій взаємовпливу та взаємозв'язку освіти та господарського розвитку дозволило дійти наступних висновків. В умовах формування глобальної економіки знань та інновацій з тенденціями неоіндустріалізації, гуманізації, інтелектуалізації та екологізації суспільного виробництва зростає соціально-економічна роль освіти, що перетворює її із кінцевої ланки передачі готової інформації та знань у сферу безперервної генерації знань, інновацій та сферу господарського розвитку. Освіта як сфера господарського розвитку передбачає синтез розуміння її як галузі національного господарства, що створює процес ефективного функціонування університетів та як ресурсу суспільного відтворення – результату здобуття освіти, що проявляється у формуванні людського капіталу, інтелектуального та суб'єктного потенціалу.

Економічні відносини в сфері освіти вибудовуються навколо продукту, що виробляється, найбільш системною та цілісною категорією якого є освітні послуги, що трактуються як система знань, умінь та навичок; сформовані компетенції фахівця; освітні програми і технології; вид науково-педагогічної діяльності, інтелектуальної праці. Глибинні причини та сутнісні характеристики виробництва освітніх послуг проявляються у взаємодії в цьому процесі зацікавлених сторін: зовнішніх стейкхолдерів – людина, сім'я, бізнес, соціум, держава та внутрішніх – профільне відомство, керівний склад закладу освіти, студенти, науково-педагогічний корпус. Основним продуктом вищої освіти є теоретичні знання, які в

свою чергу будуть інфраструктурою для виробництва інноваційних комерційних продуктів (технологій, товарів і послуг), а ключовим ресурсом та метою господарської діяльності стає людина, її свідомість, моральність та імпліцитне знання.

Ринкова інфраструктура представлена ринком праці, де відбирається науково-педагогічний персонал та формується потреба бізнесу в фахівцях; галузевим для освіти споживчим ринком, на якому університети знаходять своїх студентів та інституціональним ринком, на якому формується репутація вузів, яка виступає цільовою функцією – максимізацією престижу.

Викладені результати становлять теоретико-методологічне підґрунтя дослідження ролі та механізмів впливу освіти на господарський розвиток.

Список використаної літератури

1. Экономика знаний и инноваций: перспективы для России / Под ред. А. В. Бугалина. – М.: ЭФ МГУ, ТЕИС, 2007. – 364 с.
2. Савицька Н. Л. Людина як суб'єкт сучасного господарського розвитку: монографія / Н. Л. Савицька. – Харків: Форт, 2012. – 352 с.
3. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Г. С. Беккер [Текст]: [пер. с англ.]. – М.: ГУ ВШЭ. – 2003. – 672 с.
4. Shultz T. W. Investment in human capital / T. W. Schultz // American Economic Review. – 1961. – Vol. 51. – №1. – P. 1-17.
5. Субетто А. И. Ценности в системе общественного интеллекта. «Ценностная война» и защита ценностной самоидентификации российской цивилизации // «Академия Тринитаризма». – М., 2003.
6. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 809 с.
7. Обручникова А. А. Развитие современных образовательных услуг в деятельности общественных организаций / А. А. Обручникова, И. П. Гладилина // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 6 [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.science-education.ru/100-5317
8. Ксенофонтова О. Л. Специфические особенности образовательных услуг в аспекте маркетинговых отношений / О. Л. Ксенофонтова // Креативная экономика. – 2011. – № 6 (54) – С. 80-84.
9. Frooman J. Stakeholder Influence Strategies // Academy of Management Review. – 1999. – Vol. 24. – № 2.

10. Петров М. А. Теория заинтересованных сторон: пути практического применения / М. А. Петров // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. Серия 8. – 2004. – Вып. 2(16). – С. 51-68.

11. Балацкий Е. Институциональная теория устойчивых изменений: конкуренция университетов / Е. Балацкий [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kapital-rus.ru>

**САВИЦКАЯ Н. Л. ОБРАЗОВАНИЕ И ХОЗЯЙСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ БАЗОВЫХ КАТЕГОРИЙ**

В статье осуществлено теоретико-методологическое осмысление базисных категорий взаимовлияния и взаимосвязи образования и хозяйственного развития. Определены понятие хозяйственного развития, условия превращения образования в сферу хозяйственного развития, дана характеристика образовательных услуг как продукта производства. Предложено использование методологии институциональной теории к анализу экономических отношений между внешними и внутренними стейкхолдерами сферы образования.

Ключевые слова: образование, хозяйственное развитие, сфера образования, образовательные услуги, университет, стейкхолдеры.

**SAVYTSKA N. L. EDUCATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL COMPREHENSION OF BASIC
CATEGORIES**

The article presents the theoretical and methodological understanding of the basic categories of mutual influence and interaction between education and economic development. The notion of economic development, the conditions of the transformation of education in economic development, given the characteristics of educational services as product manufacturing are defined. It was proposed the use of the methodology of institutional theory to the analysis of economic relations between the internal and external stakeholders of education.

Keywords: education, economic development, field education, educational services, university, stakeholders.